

מיסטיקה טבטונית והמוח היהודי

דבריו אלה הזכירו לי מעשה שהיה בי, בילדותי שעברה עלי בשכונת מאה שערים. בנם הצעיר של השכנים שלנו חלה ומת - אינני זוכר באיזו מחלה - ועוד באותו ערב שמעתי את השכנות האחרות מסתודדות ביניהן, מצענעות בראשיהן ונאנחות מתוך הסכמה כללית שהילד מת מכיוון שאימו הדליקה את הפתיליה ביום השבת. באותם ימים היה גורלו של סיריחחמין לשבת תלוי בשרירות ליבה של הפתיליה, והצדקניות מתפשות החטאים, שהיו בולשות ומציצות מן החרכים, ידעו בדיוק מי העזה להדליק בשבת את הפתיל שכבה. כעבור שנים מספר, משהגיעו עד אלינו השמעות על מה שאירע באירופה תחת שלטונו של היטלר, שמ עתי באותה שכונת חרדים דיבורים על השואה באותו נוסח. היטלר, הנאצים, גסטאפו, אסאס - כל אלה הופיעו בשכונת מאה שערים בכל עוזם רק אחרי קום מדינת ישראל: עדת החרדים אשר מגלמת, לכל הדיעות, את שלטון ההלכה למעשה, נלחמה וממשיכה להילחם בחירוף נפש, בהפגנות, ביידיאבנים, בצעקות ובסיסמאות מרוחות על כתיבתיה הכנסת נגד הנאצים והגסטאפו - אלא שהללו אינם אלא שרייה המשלה ומשטרת ישראל. היום כבר מציינת המילה "שואה" במילון העדה החרדית את קום המדינה: על שואה זו הם מתאבלים וצמים מזה שלר שים וחמש שנים ביום העצמאות.

כפי שיהדות ההלכה לא מסוגלת הייתה להתמודד עם ההתקפה האידיאולוגית הגרמנית, כן גם היהדות המתבוללת לא יכלה לעשות זאת. הן זו והן זו היו משועבדות וכבולות - כל אחת על פי דרכה. היהדות המתבוללת התבטלה כליל בפני כלשהו גילוי מגילויי הרוח הגרמנית. המתבוללים - כפי שמציינת רבקה שכ טר, "עמדו בפיק ברכיים מול המחשבה הגרמנית, והם עומדים עד היום הזה מצקסמים מהרוחניות הצרופה הגרמנית, מהמיסטיקה הגרמנית, שביישומה לא יכלה להיות אחרת מאשר ברבא ריות צרופה." לשם התמודדות היה צורך במחשבה מקורית, ביקורתית ועצמאית. היעדרה של זו - טוענת המחברת - פירושה גם שיעבוד פוליטי, מלא או חלקי. אם ברצוננו להחזיק בעצמאותנו לאורך ימים, עלינו לברר את מהות היהדות כמחשבה. היהדות כמחשבה עצמאית חדלה להתפתח עם אובדן העצמאות המדינית. ואם עלינו להעמיד מול המחשבה המיסטית הגרמנית

ב חשרת כל הדברים המלפפים את השואה כמין תחבושת מפעפעת ומהכילה על מכה אנושה, ראוי לתשומת לב ומיר חדת סיפרה של רבקה שכטר "אויב קוסמי". בעיניים פקוחות, בדיעה צלולה, ככושר ניתוח דק ובלשון שקולה מתייצבת המחברת מול אימיה השואה - בכוונה מודעת לרדת לחקרה כתופעה היסטורית, ולהתמודד עם ההתקפה האידיאולוגית-פילוסופית הגרמנית על היהדות והיהודים, אותה התקפה רוחנית שתוצאר תיה הממשיות היו מחנות ההשמדה שנועדו ליהודים. היא רואה בהתרחשויות ההיסטוריות את ההתממשות בעולם החומר של דרכי רוח האדם. אילולי תיעבה הרוח הגרמנית שהתבטאה בתי אולוגיה ובפילוסופיה ובאידיאולוגיה שלה, את היהודים ואת היהדות, אילולי ביקשה רוח זו להיפטר מהם ולמחות אותם - לא היו, כסופו של דבר ידיים גרמניות בונות מחנות של השמדה ומחוללות את השואה.

יהדות ההלכה הממוסדת לא התמודדה כלל עם אותה התקפה, גם לא מסוגלת הייתה, מעצם טיבה ומהותה, להתמודד איתה. אומץ ליבה של רבקה שכטר לקבוע את עובדת היסוד הזאת, וביחוד בימים אלה, מעורר כבוד. זאת קריאת הדברים בשמם מבלי כל טישטוש או חיפוי או תירוץ או צידוק או טיוח. אין יהדות ההלכה הממוסדת מתמודדת עם השואה עד עצם היום הזה, ולכך קיבלתי אישור נוסף - אם אמנם היה צורך בכך - מפי מורה וסופר צעיר בצרפת. בבתי הספר היהודים-דתיים בצרפת אין מלמדים את תקופת השואה, כפי שאין מלמדים בהם את תולדות תקומתה של מדינת ישראל. כששאל אותו סופר את התלמידים מה למדו ומה ידוע להם, ענו הם לו ואמרו שהשואה הייתה העונש שהעניש הקדוש-ברוך הוא את היהודים על שלא שמרו את מצוותיו. אותו סופר המשיך ושאל לגבי כל התינוקות והעולי לים והילדים שהובלו לטבח מבלי לעבור כל עבירה שהיא על תרי"ג המצוות, ועל כך השיבו לו תלמידי ההלכה שישראל ערכים זה לזה, ושהצדיקים סובלים בגלל מחללי השבת. בכמה מן הכיתות היו גם תלמידים שידעו לספר שבתקופת השואה היו אלה כחורייה שיבה שקראו בניטאות למרד בגרמנים ומסרו את נפשם על קידוש השם.

האידיאולוגיה הגרמנית שמצויים כבר כולם במשנתו של לותר. הרי לותר שולל את הרצון החופשי - אחד היסודות החשובים ביותר בתנ"ך ובכל מערכת חוקים אנושיים - ואיגו מוכן לקבל את הקיום כפי שהוא. אי קבלת הקיים, אי קבלת המוגבלות, שאיפה להתנשא עד לאבסולוטי - כל אלה גרורות הרס וגורר מות למלחמות. לותר ראה בחוקים תופעה שלילית, חלק מעולמו של השטן השולט למעשה בעולם זה. הגרמנים שהלכו בעקבותיו חילקו את העולם לממלכת הרוח ולממלכת הבשר: הרוח נדחקה אל תוך הנפש ושוב אינה זקוקה למימוש חיצוני. מכאן האידיאליזם הגרמני, הסובליקטיביזם הגרמני. רבקה שכטר מנתחת את ההשלכות של השקפותיו של לותר - שביקש להיות בן-אלמוות בסיועו של המשיח - על חיי המעשה. ברוחניותו הצרופה קידש לותר למעשה כל תועבה בחיים החילוניים. מאחר שלמעשים הטובים לא נועד עוד שום תפקיד, הרי שרשאי אדם לעשות כרצונו ללא כל הגבלה. חיי הרוח לא עוד נמדדו בקנה-מידה של מעשים חיצוניים. על-פי השקפה זו יכול כל אדם מושחת לטעון שחיי הרוחניים מתנהלים ללא כל דופי, שכן מי יוכל למדוד או להעריך את חיי הרוח של האדם מן הרגע בו אינם אמורים עוד לבוא לידי ביטוי בעולם המעשה? לותר לחם בכל התופעות שהן ממהות היהדות, כגון הרצון החופשי והמוסר הקונקרטי וערכם של מעשים, ואת סיפרו "על היהודים ועל שקריהם" הוציאו הנאצים לאור בשנות השלושים במהדורות רבות. קינאתו של לותר ביהודים המתימרים להיות העם הנבחר הידהדה בכל התנועה נאצית.

רבקה שכטר רואה את שורש ההתקפה הגרמנית בהתנגשות שבין ההשקפה הקיומית, המעשית, היהודית, לבין ההשקפה המיסטית כפי שזו נתפסת על-ידי הרוח הגרמנית. כל יתר ההבדלים משתלשלים מכאן. אותה עמדה שמצינת את היהודים כארציים לעומת הגרמנים הרוחניים עתידה להופיע ביתר שאת אצל האידיאולוגים הנאציים, אבל כבר לותר - שזיהה את היהודים עם השטן - טען מפורשות שיש להשתחרר מהם. לכאורה שואף לותר לדברים רוחניים, אולם לצד שאיפה זו מכבץ מייד היישום של רוחניות צרופה זו, שפירושו, למעשה, השמדה. כל השואפים, לכאורה, לדברים נצחיים, אינם שוכחים - טוענת המחברת - להשמיד בצורה ממשית את כל המסרבים לקבל את הגאולה הרוחנית על-פי בשורתם. כעבור ארבע מאות שנה בוצעו הדברים בידיהם של יורשי לותר, הלא הם האידיאולוגים הנאציים. המיסטיקה שברוח הגרמנית אינה סובלת משאזמתן, שיג' ושיח, שהלא הם אמצעים אנושיים ראיצונאליים האופיינים ליהדות. זאת הייתה גם הסיבה, לדעתה של המחברת, שגרמניה שהמשיכה בהשפעת לותר במסורת המיסטית בדרכה שלה, לא יכלה לפתח באמת מוסדות דימוקראטיים המיוסדים על משאז' ומתן. המחברת עוקבת אחר התפתחות אותה רוח גרמנית עצמה והשתלשלויותיה מן התיאולוגיה של לותר, דרך הפילוסופיות של הגל, ניטשה ולאגארד ועד לאידיאולוגיות של צ'מברלין ורוזנברג. הרוחניות הצרופה של הגל קיפחה את המציאות כפי שלותר קיפח אותה בשעתו, וזאת מגודל הכמיהה לרוחניות צרופה. אמנם הנוסח שונה לגמרי, אך התוצאות זהות. ולא רק בקיפוח המציאות הולכים שניהם בדרך אחת, אלא גם בכך שבצד המציאות הרוחנית הצרופה, נשארת אצלם כאנטיתזה המציאות ככוח ברוטאלי טהור.

ניטשה נבדל מקודמיו בצעד הנוסף שעשה באותה דרך, לא מור - שלילת הנצרות. בהבדל זה רואה רבקה שכטר חשיבות רבה ביותר, מכיוון שבו התחילה תקופה חדשה כמחשבה הגרמנית. האידיאולוגים הגרמניים הלכו בעקבותיו של ניטשה, ואם

רבקה שכטר

מחשבה קיומית-עצמאית מחוץ לתנ"ך, לא בהלכה עלינו לחפש אותה אלא בדרך בה הלכו הוגידיעות כהובס ולוק אשר בעקבותיו של קלווין "הוסיפו לפתח את היסודות הקיומיים שבתנ"ך". את התגלמותה של הרוח היהודית רואה רבקה שכטר במושגים הומאניים של ארגון חיי האדם בחברה, של אפשרות הקיום על-אדמות כאמצעות מערכת-חוקים, של משאזמתן בין יחידים השווים זה לזה מבחינת-החוק, של כל מה שאפשר לכנותו כיום, בצורה הכוללנית ביותר, בשם "רוח הדימוקראטיה". בכך מתגלמת הכחינה הארצית של הספירות הגבוהות ביותר. הרוח היהודית, על-פי משנתה של רבקה שכטר, ואפילו בגילוייה המיסטיים ביותר, לא שללה מעולם את הקיום הארצי, לא התנגדה לו, לא התנכרה לו, לא ביטלה אותו, אלא להיפך - ביקשה לאשש אותו במסגרות של חוקים ראיצונאליים ובאמצעי שיגיושיח ומשאז' ומתן דימוקראטיים, ועל רוח יהודית זו קמה הרוח הגרמנית לכלותה.

סוף מעשה במחשבה תחילה: את סוף מעשהו של היטלר בשר אה, את פתורנו הסופי, יש לחפש כמחשבה הגרמנית, בשורשי

שה תורתו כלי-משחית בידי הבאים אחריו ומדברים בשמו. השי איפות הגרמניות התבטאו ברצון לכוח, לשילטון, למלחמה, ובכך ביטא ניטשה את הגרמניות בדרך הטובה ביותר שהובילה אל "האדם-העליון" שלו. לאגארד הוסיף את מושג "מרחב-המחיה" וצ'מברליין תרם את תרומתו שלו בניסוח תורת-הגזע. רוזנברג סטה מן הזרם העיקרי בכך שראה בעולם התגוששות בין שני כוחות לא רק מן הבחינה התרבותית כפי שראו קודמיו ובני-זמנו - תרבות יהודית-ארצית נגד תרבות גרמנית-מיסטית - אלא גם מן הבחינה הקוסמית. התגוששות בין יסודות קוסמיים בדומה להשקפה הפרסית. יש השלכה להתגוששות זו על מהלך תולדות העולם שגם בו יש מלחמה בין יסודות-האור (שהם צפוניים לד-עתו) לבין יסודות החושך (הדרומיים). אמנם נמצא כבר, במד שנתו של לותר, משהו משני היסודות בדבריו על ממלכת הרוח וממלכת הגשמיות השטנית, וכן גם בדבריו של ניטשה, אבל אצל רוזנברג מקבלת התגוששות קוסמית זו צביון חדש. היטלר בא אל המוכן. הוא עצמו לא חידש דבר מן הבחינה האידיאולוגית, גם לא בהשקפותיו על היהודים ובשנאתו אליהם. הוא הוציא את הטמון ברוח הגרמנית מן הכוח אל הפועל, וזאת באמצעות הוסיפת המימד הסוציאלי למיסטיקה. המחברת מתארת בסוף סיפורה את האופן, או שמא נכון יותר לומר - את הטקטיקה שבה השתי מש היטלר - כי על כן בעיקרו היה טקטיקן - כדי להפוך מיסטיקה גרמנית, שכלל מיסטיקה היא אריסטוקרטית במהותה, לתנועת המונים. היא מוצאת בהיסטוריה שתי תנועות מיסטיות בלבד שהצליחו להלהיב את ההמונים ולרכוש את ליבם: הנצרות בעבר והתנועה המרכסיסטית כהווה. שתי אלה הצליחו בכך מכיוון שהוסיפו להשקפה המיסטית את המימד החברתי הגואל. הנצרות הבטיחה גאולה נפשית קלה להמונים וכן גם השקפה חברתית צודקת יותר - לאמור היסוד היהודי שבתורתה. המרכסיזם (שהוא מיסטי מבחינת שאיפתו לכוליות ולוויתור על הנבדל-לדת האנושית) הוסיף את היסוד החברתי-כלכלי-שוויוני לתורתו. הבטחת גאולה שלמה מתקבלת תמיד על ליבם של ההמונים. והיטלר הבין שאין ההמון מקבל חצאי דברים ואף אינו מסוגל לעכל תורות מסובכות עם גוונים דקים מן הדקים. יש לצמצם תורה שלימה בנוסחה פשוטה, ומוסיפה המחברת ואומרת "מסקנתו של היטלר נכונה לגבי כל התורות. היהדות מעולם לא הצליחה לרכוש את ההמונים... גם תורות דימוקראטיות הצליחו תמיד רק בארצות שבהן הרמה התרבותית הייתה גבוהה ביותר. דימוקראטיות ממשיות התקיימו במקומות מוגבלים ולמשך תקופות קצרות... התורות המיסטיות הגרמניות היו מעצם טיבן רחוקות מהשקפות שוויוניות, ולכן החליט היטלר להוסיף להן את המימד החברתי..." ואשר ליהודים, כצורה פשוטה וברורה ונוחה להתקבל על דעתם של ההמונים, הסביר להם היטלר שהיהודים אינם מים בכל - הסדה הארטיב הקוסמי, בני-החושך. להיטלר הפכו ההשקפות של האידיאולוגיים הגרמניים לאמצעים לחיי המעשה. הוא התאים כל מושג לתחום המציאות, ואפילו האמנות הפכה בידיו לאמצעי. בדרך זו הפך הגרמני הממוצע ללוחם כעד ערכים רוחניים טהורים ונגד ערכים חומרניים אתיים - נגד היהדות העולמית, הקוסמית.

מה שנראה לי כחשוב ביותר בכל מישנתה של רבקה שכטר הרי זו השמירה, ובייחוד מול אימיה-השואה ובאווירה השלטת כיום, על הגישה הראציונאליסטית-אמפירית, על ההיצמדות להכרה על מגבלותיה והחובות המשתלשלות ממנה, על האיוון המתמיד והדק בין רוח לחומר ועל עצמאותה של המחשבה. ♦

* "ארייב קוסמי" רבקה שכטר, ספרי הגות ליד הוצאת "עכשיר", 1979.

לפיתת טכטנית אופיינית

גם לא שללו לגמרי את הנצרות כפי שהוא עשה, הרי ששללו את היסודות היהודיים שבנצרות. הנצרות לא יכלה לצאת, למרות כל השנאה, למלחמת-השמדה טוטאלית נגד היהדות מכיוון שבדרך זו הייתה כורתת את הענף שעליו יושבה. עם שלילת היסודות היהודיים שבנצרות החלה הסכנה הממשית ליהודים. וכך, למרות הערכתו של ניטשה את היהדות ובניגוד לכוונותיו, שימד